

สังคมไทยมีโครงสร้างที่หลวมจริงหรือ ?

จิตยา สุวรรณชะฎ*

บรรดานักศึกษาทางมนุษยวิทยาและสังคมวิทยาที่สนใจสังคมไทยหรือวัฒนธรรมไทย มักจะได้เคยอ่านหรือเคยได้ยินว่า ได้มีนักมนุษยวิทยาอเมริกันผู้หนึ่งชื่อ John F. Embree ได้เขียนบทความทางวิชาการลงในวารสารของสมาคมนักมนุษยวิทยาอเมริกัน (American Anthropologist) เมื่อปีพ.ศ.2493 (1950) โดยใช้ชื่อเรื่องว่า “Thailand : A Loosely Structured Social System” ซึ่งอาจจะแปลเป็นไทยว่า ประเทศไทยเป็นระบบสังคมที่มีโครงสร้างอย่างหลวม¹ Embree ผู้นี้ได้เคยมาดำรงตำแหน่งอุปทูตทางวัฒนธรรมในสถานทูตของสหรัฐ ฯ ประจำประเทศไทยอยู่ระยะหนึ่งก่อนหน้าที่จะเขียนบทความดังกล่าว สาเหตุที่ Embree สรุปว่าสังคมไทยมีโครงสร้างหลวม และสังคมญี่ปุ่นมีโครงสร้างกระชับนั้น ก็เพราะว่า Embree เปรียบเทียบสังคมไทยกับสังคมญี่ปุ่นในประเด็นสำคัญ ๆ คือ

1. ลักษณะปัจเจกชนนิยม (individualistic)
2. ลักษณะความรับผิดชอบผูกพันในระยะยาว (long term obligation)
3. ลักษณะของความเป็นระเบียบวินัย (regimentation)

เมื่อ Embree ได้พิจารณาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับญี่ปุ่น แล้วเห็นว่า คนไทยมีปัจเจกชนนิยมมากกว่าญี่ปุ่น นั่นคือยึดถือตนเองเป็นสำคัญมากกว่าที่จะนึกถึงส่วนรวม ทั้งเห็นว่าความรับผิดชอบที่จะผูกพันในระยะยาวของคนไทยมีน้อยกว่าคนญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังมีวินัยน้อยกว่าคนญี่ปุ่น เมื่อเป็นเช่นนี้ Embree จึงหันไปหาคำอธิบายว่าเพราะอะไรจึงเป็นเช่นนั้น ข้อสรุปของ Embree ก็คือโครงสร้างของระบบสังคมไทยหลวมในขณะที่สังคมญี่ปุ่นกระชับกว่า

¹ผู้เขียนขอใช้คำแปลตามคำวิจารณ์หนังสือ เรื่อง ระบบสังคมที่มีโครงสร้างหลวม : ประเทศไทยในแง่เปรียบเทียบ ของ ดร. สนิท สมภารการ ผู้สนใจควรจะอ่านคำวิจารณ์ใน วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 13 เล่มที่ 1 มกราคม 2516 หน้า 131-136

*จิตยา สุวรรณชะฎ, Ph.D (Sociology) ; ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิชาการในตำแหน่งรองผู้อำนวยการสำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ผู้เขียนได้เคยอ่านบทความของ Embree ในเรื่องนี้มาเป็นเวลานานแล้ว และทำให้เกิดความสนใจว่า ระบบสังคมไทยมีลักษณะดังเช่น Embree กิจหรือไม่ ฉะนั้นจึงใคร่จะเสนอความคิดเห็นในเรื่องนี้เป็นการแลกเปลี่ยนกับท่านผู้อ่าน เป็นประเด็น ๆ ต่อไปนี้

ก. โครงสร้างของสังคมคืออะไร

ในประเด็นแรก Embree เอง มิได้ให้บรรดาธิบายว่า โครงสร้างของระบบสังคมที่ตนพูดนั้นหมายถึงอะไร และถ้าพิจารณาจากข้อความที่เขียนแล้ว การจะพิจารณาว่าสังคมจะมีโครงสร้างหลวมหรือกระชับนั้น Embree ดูจากบูรณาภาพของวัฒนธรรม (integration of a culture) ถ้าเมื่อใด วัฒนธรรมนั้นเปิดโอกาสให้บุคคลมีพฤติกรรมแตกต่างกันได้อย่างกว้างขวาง โดยมีได้มีการหลวม (loosely intergrated here signifying a culture in which considerable variation of individual behavior is sanctioned.....Vietnam.....or Japan.....both contrast with Thai culture in having more tightly woven cultures—that is, cultures whose patterns are clearly marked and which emphasize the importance of observing reciprocal rights and duties in various situations to a greater degree than is to be found among the Thai.)² แล้วละก็ Embree ถือว่าเป็นระบบสังคมที่มีโครงสร้างหลวม ในเรื่องนั้น J. A. Niels Mulder ได้ชี้ให้เห็นว่า การใช้โครงสร้างของระบบทางสังคมที่ Embree กล่าวถึงนั้นเป็นเพียงข้อสมมติในอันที่จะเข้าใจพฤติกรรมของคนไทย และตั้งอยู่บนความประทับใจของ Embree มากกว่า³

ถ้าจะพิจารณาความหมายของ “โครงสร้างของสังคม” แล้ว สิ่งแรกที่เราจะต้องตระหนักก็คือ ระบบสังคมนั้นเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องซึ่งกันและกัน ฉะนั้นจึงมีการแบ่งสรรกับบทบาทหน้าที่เพื่อที่สังคมนั้นจะคงอยู่อย่างมีระเบียบ Talcott Parsons ซึ่ง เป็นนักสังคมวิทยาและเป็นผู้นำของกลุ่มโครงสร้างและหน้าที่ของสังคม (Structure and Function) ได้ให้ความหมายโครงสร้างทางสังคมไว้ว่า หมายถึง ระบบของการจัดจำแนกบทบาทในอันที่จะให้การจำแนกนั้นผานกัน เพื่อจรรโลงความเป็นกลุ่มสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ⁴ ฉะนั้น

²Evers, Hans-Dieter (ed), *Loosley Structured Social Systems : Thailand in Comparative Perspective*, New Haven, Connecticut, Yale University, Cultural Report Series No. 17, 1967, p.4

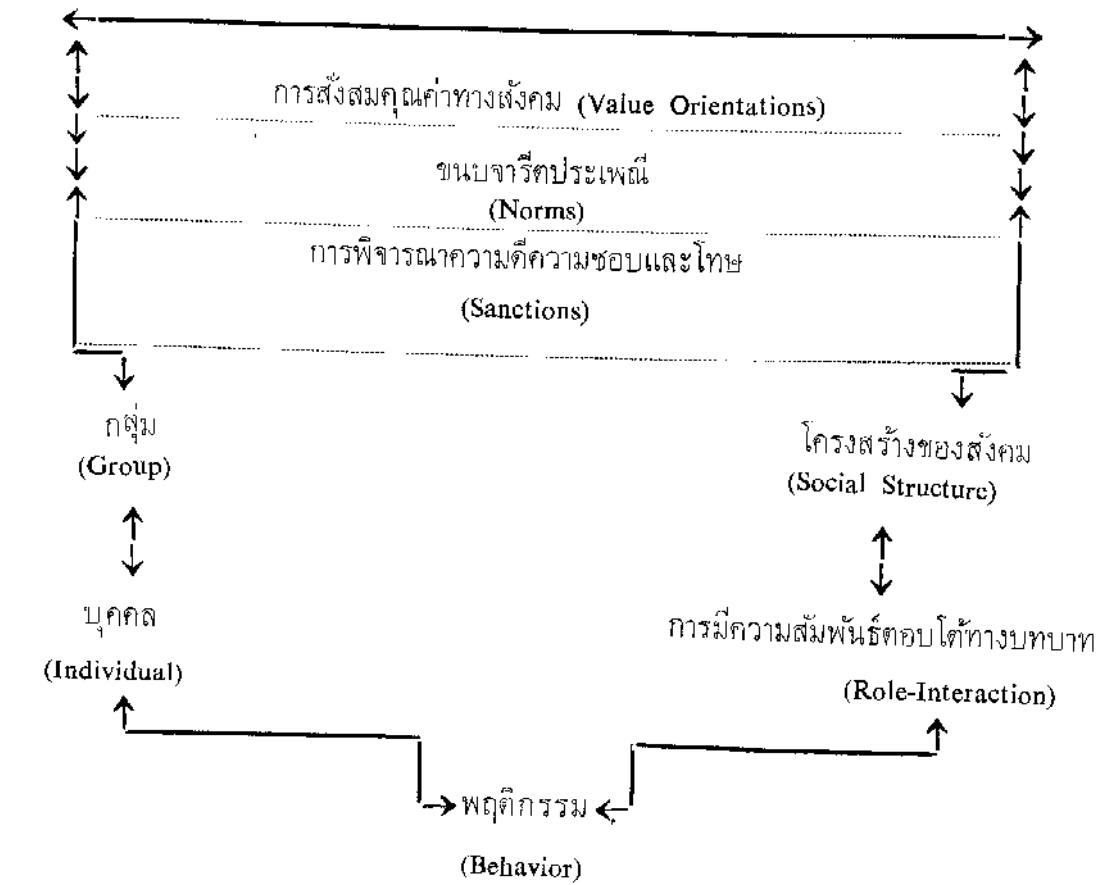
³Ibid., p. 17

⁴Parsons, Talcott. *The Social System*, The Free Press of Celhncoc, 1963, p. 144

ในการศึกษาระบบสังคมใดในทัศนะทางโครงสร้างจึงจำต้องศึกษาระบบการจัดสรรฐานะ ตำแหน่ง และบทบาทของสังคมนั้นทางหนึ่ง และอีกทางหนึ่งก็คือ กระบวนการในการจัดสรรดังกล่าว ซึ่งรวมทั้งการจัดตัวบุคคลเข้าสวมตำแหน่งและบทบาท, การจัดเครื่องมือช่วย (facilities) และการพิจารณาความดีความชอบ ตลอดจนการลงโทษ

ดังนั้นถ้าพิจารณาโครงสร้างของระบบสังคมไทย ตามที่ Embree ได้ศึกษามานั้นเป็นเพียงการศึกษาที่ยังไม่ครบถ้วน

ประเด็นต่อไปก็คือ เราจะศึกษาโครงสร้างของระบบสังคมได้จากอะไร ก่อนอื่นขอให้ท่านผู้อ่านพิจารณาจากรูปแสดงส่วนประกอบสำคัญๆ ในทางสังคมวิทยาเสียก่อน

⁵ดัดแปลงจาก Neil J. Smelser (ed.), *Sociology: An Introduction*. New York: John Wiley Sons, Inc., 1967. pp. 6-9.

สิ่งต่าง ๆ ข้างบนนั้นเป็นตัวแปรสำคัญของการศึกษาทางสังคมวิทยา โดยเฉพาะ การศึกษาถึงโครงสร้างนั้นเรา อาจจะใช้ความสัมพันธ์ต่อบทบาทเป็นเครื่องชี้ให้เห็น โครงสร้างก็ได้ อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมก็คือ หน่วยหลักในอันที่จะใช้เป็นเครื่องชี้สะท้อนให้เห็น ภาพของตัวแปรอื่น ๆ ข้างต้น

ฉะนั้น ถ้าพิจารณาในทัศนะดังกล่าวนี้แล้ว “โครงสร้างหลวม” ของ Embree จึงมิใช่ ระบบโครงสร้างทางสังคมในแนวความคิดปัจจุบันแต่เป็นแนวความคิดที่เป็นสมมติฐาน เพียงเพื่อ อธิบายว่าเพราะเหตุใดคนไทยจึงมีการนิยมบ้างเจกชนไม่มีการผูกพันระยะยาวและไม่ระเบียบ

สิ่งหนึ่งซึ่งประทับใจ Embree และตัวเขาเองได้เขียนไว้ในบทความก็คือความขาดการ เป็นระเบียบวินัยและการเป็นหมวดหมู่ (Regimentation) ของคนไทย โดย Embree ยกตัว อย่างให้เห็นว่าถ้าจะสังเกตดูคนไทยสองสามคนที่เดินไปด้วยกันตามถนนแล้ว จะเห็นว่าคนทั้งสาม นั้นมิได้พยายามหรือตระหนักเลยว่าตนไม่ได้เดินเข้าจังหวะเดียวกัน เช่น เดินเท้าไม่พร้อมกัน หรือ การแกว่งแขนเป็นไปตามสบาย ขาดความเขม็งในทางร่างกาย (physical tension) ซึ่ง Embree ถือว่าจากการสังเกตการเดินเป็นกลุ่มจะชี้ให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการเป็นระเบียบ ในทัศนะของ ผู้เขียน Embree เผลอไปสังเกตกลุ่มที่อาจจะเป็นเพื่อนฝูง แต่ถ้าเราจะเฝ้ามองกลุ่มคนเหล่านั้น ตลอดไปก็จะเห็นว่าคนสามคนที่เดินกันตามสบายนั้น ถ้าหากไปพบผู้บังคับบัญชาหรือครูของตนหรือ ผู้ใหญ่ที่รู้จักเราก็อาจจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ทั้งสามคนจะเปลี่ยนปฏิกิริยาเป็นการตั้งเครื่อง ทางร่างกายเช่น จะไหวหรือก้มตัวเป็นต้น หรือถ้าสามคนที่เดินไปนั้นมีคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้มีฐานะ ตำแหน่งสูงกว่า คนที่มีฐานะตำแหน่งต่ำกว่าจะไม่กล้าเข้าไปเดินกระทบไหล่คารา แต่จะเดิน ตามหลังหรือถอยห่างผู้ใหญ่มากกว่า ผู้น้อยก็จะมีพุดด้วยในลักษณะของการสำรวม ฉะนั้นความ รู้สึกประทับใจจากการเดินที่ Embree สังเกตเห็นนั้นมิได้เป็นการสังเกตโดยตลอด หากแต่เป็น เพียงส่วนหนึ่งของคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

ดังนั้น วิธีหนึ่งที่จะศึกษาโครงสร้างทางสังคมก็คือการที่จะต้องมองดูพฤติกรรมที่มีสภาพ เป็นสถาบัน (institutionalized) และเกิดขึ้นซ้ำ ๆ และคงที่ มากกว่าที่จะใช้ความประทับใจเป็น หลักเช่นที่ Embree ทำ อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตบางประการของ Embree เป็นสิ่งที่น่าสนใจ และอาจจะเป็นจุดเริ่มต้นในอันที่เราจะเข้าใจตนเองมากขึ้น

ข. หลักปัจเจกชนนิยมของวัฒนธรรมไทย

สิ่งที่ Embree เน้นตัวอย่างหนึ่งก็คือการที่คนไทยมีพฤติกรรมของบุคคลเป็นอิสระ (individualistic behavior) นั้นหมายความว่า การกระทำอะไรก็ตามคนไทยเรานั้นถึงตัวเองเป็นหลัก (egoism) ถ้าเราจะเปรียบเทียบวัฒนธรรมของไทยเรากับวัฒนธรรมตะวันตกแล้ว เราจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมทางตะวันตกยึดหลักของ Descartes ที่ว่า "Cognito ergo sum" (I Think, Therefore, I am) และ "Facio ergo sum" (I make therefore, I am)⁶ ซึ่งหมายความว่า ความเป็นคนอยู่ที่การใช้ความคิดและการกระทำเป็นสิ่งสำคัญ แต่สำหรับในสังคมไทยเรานั้นยึดเอา "Sentio ergo sum" (I feel, therefore, I am) เป็นหลักนั่นคือ ความรู้สึกต่างหากที่ทำให้คนเป็นคน ดังจะเห็นจากการที่คนไทยเราถือหลักสุภาษิตที่ว่า "สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ" ในบรรดาความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยด้วยกัน ทุกคนคุ้นกับคำว่า "เกรงใจ" "เห็นใจ" เรื่องของใจเป็นสาระสำคัญ ในกระบวนการสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและถ้าพิจารณาในทางภาษาศาสตร์แล้วจะเห็นได้ว่า มิได้มีคำภาษาอังกฤษคำใดที่มีความหมายตรงกับความหมายของคำว่า "เกรงใจ" ของเราเลย

เพราะฉะนั้นจึงเป็นการยากที่สมาชิกจากวัฒนธรรมอื่นจะมีความเข้าใจหลักวัฒนธรรม (Cultural Themes) ของไทยได้อย่างถูกต้อง ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า การศึกษาโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยจะต้องพิจารณาแยกตามลักษณะของความสัมพันธ์ทางใจหรือระดับของความใกล้ชิดและระดับของฐานะตำแหน่งของผู้ที่เกี่ยวข้องในความสัมพันธ์นั้น ในกรณีที่คนไทยจะมีพฤติกรรมโต้ตอบ (interaction) กับบุคคลที่ตนไม่มีความสนิทสนมหรือบุคคลแปลกหน้าหรือแขก หลักที่เราใช้อยู่ก็คือ "น้ำซุ่นเอาไว้ข้างใน น้ำใสเอาไว้ข้างนอก" ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนไทยถือว่าการไม่สุภาพที่จะแสดงความรู้สึกโกรธเกลียดต่อบุคคลอื่น ในเรื่องนี้ แม้แต่คนหนุ่มๆวัยวิทยาลัยก็เคยได้วิจัยค้นพบ แต่ไม่สามารถนำเอาข้อมูลเข้ามาผนวกเพื่อให้เกิดความเข้าใจในคนไทยได้ เช่นการศึกษาของ Herbert P. Phillips ซึ่งใช้วิธีเติมคำในประโยค (Sentence Completion Test) กับชาวบางซัน Phillips รายงานว่าชาวบางซันเติมคำในประโยคดังนี้

1. "คนที่ไม่แสดงความรู้สึกอันแท้จริงของตนเป็นคน....."

80% ของจำนวนตัวอย่างตอบว่า "เป็นคนดีเพราะว่าคนอื่นเขาจะได้ไม่รู้ที่เราเรารู้สึกอย่างไร หรือ เพราะว่าเป็นคนมีความสุขรอบคอบ หรือเพราะว่าเป็นคนที่ระมัดระวัง"

⁶ Yardsticks for a New Era : *Saturday Review*, November 21, 1970.

2. “การที่เราเก็บซ่อนความรู้สึกที่แท้จริงที่มีต่อบุคคลอื่นเป็นการดี เพราะ.....”

30% ตอบว่า คนอื่นจะได้ไม่ว่า ว่าเราเป็นคนไม่ดี หรือเขาจะไม่เกลียดเขา

26% ตอบว่าเป็นการดี เพราะว่าจะได้ไม่ต้องทะเลาะกัน หรือเป็นการรักษามิตรภาพที่ดีต่อกัน

20% ตอบว่าเป็นการดีที่เราสามารถควบคุมสติของเราไว้ได้ หรือเป็นการไม่สุภาพที่เราไม่สามารถระงับสติได้

3. “ในการที่เราเกี่ยวข้องกับหรือสัมพันธ์กับคนอื่นนั้น สิ่งที่จะต้องระวังที่สุดคือ.....”

37% ตอบว่า คำพูดและสัญญา เพราะว่าถ้าเราพูดดี พูดสุภาพก็ย่อมจะทำให้ความสัมพันธ์ดี

6% ตอบว่า กริยามารยาท⁷

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในความสัมพันธ์ซึ่งหน้า (face-to-face relationship) หลักวัฒนธรรมไทยของเราจะเน้นความสุภาพ การโต้เถียงกันจึงเป็นเรื่อง “พูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง” ลักษณะความสัมพันธ์ เช่นนี้ เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่ Goffman เรียกว่า การสร้างภาพประทับใจ (impression management)⁸

ประเด็นที่ท่านผู้อ่านอาจจะถามต่อไปก็คือ สังคมไทยเราจะไม่มีความสัมพันธ์ที่ความรู้สึกอารมณ์ และการแสดงออกสอดคล้องบ้างเชียวหรือ ผู้เขียนขอตอบว่ามี แต่จะมีอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่ใกล้ชิดสนิทสนม ซึ่งเรื่องนี้จะได้พิจารณาต่อไปในภายหลัง ประเด็นสำคัญในตอนนั้นก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าระบบสังคมของไทยเรามุ่งที่จะแยกความรู้สึกกับการแสดงออก ออกจากกัน

เมื่อคนไทยเราแยกความรู้สึกกับการแสดงออกในระบบความสัมพันธ์แล้ว ความหมายของปัจเจกชนนิยมของไทยจึงแตกต่างจากของฝรั่งในแง่ที่เราถือว่าทุกคนต่างจิตต่างใจ ฉะนั้นจึงไม่ควรจะมีการบังคับใจกัน แต่ในความหมายของทางตะวันตก ปัจเจกชนนิยมจะเน้นในการแสดงออกมากกว่า และนี่เองเป็นประเด็นหนึ่งที่ Embree นำเอาหลักวัฒนธรรมอเมริกันที่เรียกว่า

⁷ Herbert P. Phillips, *Thai Peasant Personality*, California : University of California Press, 1965 หน้า 170, 171, 172

⁸ ผู้สนใจโปรดอ่าน Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York : Doubleday & Co., Inc., 1959

“Frankness” คือความสอพลอระหว่างความคิดกับการกระทำ เข้ามาจับว่าโครงสร้างของระบบสังคมไทยไม่มีผลบังคับการแสดงออกให้ตรงกับความคิด ในทางตรงกันข้ามสังคมไทยมีโครงสร้างที่บังคับให้คนไทยข่มสติบังคับความรู้สึกของตนมิให้ไปทำลายความสุภาพในการแสดงออก เพราะจะทำให้เกิดปัญหาการชกกันในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ฉะนั้นคนที่พูดโดยไม่มียั้งคิด หรือคนที่ไม่โอหวนเจียวจึงเป็นคนที่ถูกสังคมไทยลงโทษในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น โดยการตึงนินทา หากคนคบค้าสมาคมได้ยาก ลักษณะสังคมไทยเช่นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของพุทธศาสนา คงจะเห็นได้ว่าในระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น พุทธศาสนาชี้ให้เห็นว่า อคติ (ฉันทาคติ โมหาคติ โทสะคติ) จะทำให้การพิจารณาต่าง ๆ ผิดพลาดจากข้อเท็จจริง ผู้ที่เป็นใหญ่จะต้องมีปิยะวาจาเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น

ปัญหาต่อไปก็คือ ถ้าหากเราจะเป็นประชาธิปไตย ระบบปัจเจกชนนิยมของไทยนี้จะมีข้อดีข้อเสียอย่างไรบ้าง ถ้าเรากล่าวว่าการแสดงออกที่มีเหตุผลเป็นหลักของข้อตกลงในอนาคตที่มีความสัมพันธ์ที่ยาวนานและมีผลตามข้อตกลงแล้ว การข่มสติอารมณ์ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ก็จะเป็นเครื่องเสริมสร้างการใช้เหตุผลโต้แย้งซึ่งกันและกัน ในทางตรงกันข้าม การโต้แย้งนั้น อาจจะถูกจำกัดในฐานะที่การแสดงออกจะเป็นการแสดงที่ไม่สุภาพ เพราะคนไทยเราไม่ต้องการทำอะไรที่กระทบกระเทือนน้ำใจ ฉะนั้นการเลือกใช้คุณธรรมของความเกรงใจให้อยู่แต่ในเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนตัว (Personal relation) และลดการเกรงใจในเรื่องของความคิดเห็นที่เป็นส่วนรวมหรือเป็นทางการ แต่ใช้ความสุภาพในการแสดงออกเป็นพาหะในการโต้แย้งแล้ว ความสัมพันธ์ในระบอบประชาธิปไตยก็จะเห็นระบบที่ไทยเราจะใช้อย่างได้ผลไม่น้อย นั่นคือการที่เราจะยังลดความสำคัญของ “Sentio ergo Sum” ลงบ้างและให้ความสำคัญกับความคิดและการกระทำเพิ่มขึ้นกว่าเดิม

ค. ลักษณะความรับผิดชอบผูกพันในระยะยาวของไทย

ด้วยลักษณะปัจเจกชนนิยมทางใจของไทยนี้เองที่ Embree ชี้ต่อไปว่าโครงสร้างระบบสังคมไทยจึงไม่มีกระบวนการอันใดที่จะบังคับให้คนไทยมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับความรับผิดชอบในการะหน้าที่ระยะยาวได้เช่นคนญี่ปุ่น โดยยกตัวอย่างของครอบครัวไทยว่าในครอบครัวบิดาถือว่าเป็นหัวหน้าครอบครัว บรรดาลูกนั้นน่าจะเคารพเชิดฟังอย่างจริงจังเช่นเดียวกับครอบครัวของจีนหรือญี่ปุ่น แต่การหาเป็นเช่นนั้นไม่ ในทางปฏิบัติแล้วมารดาจะเป็นผู้รับผิดชอบในการอบรม

เลี้ยงดู และการอบรมเลี้ยงดูจะลักษณะเป็นการแนะนำมากกว่าที่จะเป็นกฎข้อบังคับ โดยยกตัวอย่างของครอบครัวของคุณโกมุทจนทเรื่อง นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นโดยใช้การกู่ในระยะยาวตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปซึ่งปรากฏอยู่ในญี่ปุ่น แต่จะไม่มีในประเทศไทยเลย⁹ โดยหลักของตรรกวิทยาแล้ว Embree ก็น่าจะถูกต้องอยู่เพราะว่าการที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นความสัมพันธ์ที่มีได้กระทำโดยเปิดเผยหรือลงจิตลงใจลงไป (psychological investment) ก็เป็นธรรมชาติอยู่เองที่จะต้องถือว่า “อย่าไว้ใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจเอง” ดังนั้นการจะยึดมั่นอะไรในระยะยาวนานย่อมเป็นไปได้ โดยที่ Embree สืบเกิดจากความสัมพันธ์ในรูปเฉพาะหน้านั้นเอง จึงทำให้ไม่สามารถเข้าใจคนไทยได้ทีพอ ตัวอย่างเช่น Embree ยกเรื่องราวรายน้อยของบิดาของคุณโกมุทซึ่งชื่อ “เรียม” (Rieu) เข้าไปขออนุญาตสามีเพื่อไปแต่งงานกับคนรักของตัวที่กรุงเทพฯ และบิดาของคุณโกมุทก็อนุญาตและยังให้เงินทองไปใช้อีกซึ่ง Embree ถือว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการแสดงความไม่รับข้อผูกพันของการเป็นสามีภรรยา แต่ในทัศนะของคนไทยนั้นบิดาของคุณโกมุทมีฐานะตำแหน่ง (Status) สูงกว่า และการที่เป็นผู้ใหญ่กว่าย่อมจะต้องไม่เห็นแก่ตัวจนเกินไป สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นภารกิจของผู้ที่มีฐานะสูงกว่า (Noble obligation) นั่นก็คือการมีเมตตากรุณาต่อผู้น้อย และเป็นการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ความจริงเรื่องของคุณโกมุทนั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อน พ.ศ. 2483 (1940) ถ้าหาก Embree ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันและได้อ่านพบข่าวในหนังสือพิมพ์ปัจจุบันเกี่ยวกับสามีภรรยาไปโรงพักเพื่อไปทักประจำวันยกภรรยาให้ชายชู้แล้ว Embree ก็คงจะยิ่งเชื่อหนักเข้าไปอีกว่า แม้แต่ในชีวิตการแต่งงานซึ่งพวกเธออดคิดถือว่าเป็นการผูกพันตลอดชีวิตก็ยังเลิกกันได้ง่าย ๆ แล้วจะไปคิดว่าจะมีข้อผูกพันอะไรที่จะยาวนาน เหตุการณ์เหล่านี้กลับเป็นเครื่องชี้ของความสำเร็จของใจในวัฒนธรรมไทยซัดแข้งยังขึ้น เพราะถ้าอยู่ด้วยกันต่อไปด้วยความไม่สบายใจหรือคับข้องใจแล้วก็ยากที่จะมีความสุข ฉะนั้นจึงเลิกกันเสียดีกว่า

ความจริงในระบบสังคมไทยเรานั้นมีหลักวัฒนธรรมที่กำหนดความรับผิดชอบความสัมพันธ์ระยะยาวซึ่งน้อยนักที่ชาวต่างประเทศจะค้นพบ นั่นคือความสัมพันธ์ภายใต้ระบบบุญคุณในชีวิตประจำวันของไทยนั้นคำว่า “บุญคุณ” เป็นที่เข้าใจและรู้จักตลอดจนปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำ ในทัศนะของผู้เขียน ระบบความสัมพันธ์แบบบุญคุณนี้มีลักษณะเป็นระบบการตอบแทน กล่าวคือ เราจะดีกว่าเป็นบุญคุณก็ต่อเมื่อมีบุคคลที่เรามีความสัมพันธ์ด้วยได้กระทำคุณประโยชน์ให้เราด้วยความปรารถนาดีต่อตัวเราโดยตรงและตัวเราเองก็ชื่นชมในความปรารถนาดีนั้น ด้วยเหตุนี้การกระทำอันนั้นจึงทำให้เกิดภาวะผูกพันทางใจในอันที่จะตอบแทนบุคคลนั้นเช่น บิดามารดาเลี้ยงบุตรด้วยความรัก ปรารถนาดีต้องการที่จะให้บุตรของตนมีความสุข หรือครูอาจารย์ใน

⁹ Evers, *op cit.*, p.7.

สังคมไทยซึ่งถือว่าเป็นผู้พยายามถ่ายทอดวิชาให้แก่ศิษย์เพื่อความเจริญของศิษย์ ดังนั้นความผิดอย่างฉกรรจ์ของการไม่รักษาความสัมพันธ์ในระบบบุญคุณให้ยืนยาวก็คือ การเนรคุณ ผู้อ่านคงจะคุ้นกับคำกล่าวที่ว่า “ลูกศิษย์คิดล้างครู ลูกไม่รู้คุณพ่อมัน” และนำหาเหตุใดเป็นเหตุเนรคุณแล้ว สังคมก็ถึงโทษในลักษณะของการที่จะไม่มีผู้ใดคบค้า พระมหากษัตริย์ทรงมีพระคุณแก่ปวงประชาชน เช่นเดียวกับบิดามีต่อบุตร ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการที่ขบวนการกู้ชาติซึ่งมีคนไทยที่แปลงสัญชาติเป็นชาวสวีเดนออกเอกสารโจมตีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเป็นเหตุให้คนไทยทุกคนโกรธแค้น เพราะเป็นการประนามผู้มีพระคุณของคนไทยอันเป็นศูนย์รวมทางใจของคนไทยทั้งชาติ ระบบบุญคุณเป็นระบบของการตอบแทน ทำให้การแลกเปลี่ยนในทัศนะของชาวตะวันตกซึ่งมีลักษณะเป็นข้อตกลง (Contractual relationship) ฉะนั้นถ้าหาก Embree เข้าใจระบบนี้แล้วก็จะเข้าใจได้ทันทีว่าการที่บิดาของคุณโกมุทยอมให้ภรรยาหนีไปแต่งงานกับชายที่ตนรักเป็นการทำบุญคุณ และภรรยาหนีนั้นก็ย่อมจะตระหนักในบุญคุณ

โดยที่สังคมไทยเรานั่นที่ความรู้สึก การตอบแทนบุญคุณก็คือการระลึกถึงบุญคุณและการกระทำซึ่งรวมทั้งการให้สิ่งของ แต่ที่สำคัญก็คือการระลึกถึงบุญคุณกันจะเป็นที่มาของการกระทำ โดยเหตุที่ระบบบุญคุณเป็นระบบของความสัมพันธ์ทางใจของส่วนบุคคล (Personal Touch) ฉะนั้นจึงอาจจะเป็นข้อเสียในระบบของความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ (Formal Relationship) ในประเทศไทยได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบริหารราชการ เช่น ในเรื่องของการพิจารณาความดีความชอบ การได้รับเงินเดือนขั้นสองขั้นในหน่วยงานนั้นบ่อยครั้งที่ผู้รับก็ถือว่าเป็นบุญคุณและผู้บังคับบัญชาถือว่าการทำบุญคุณ ฉะนั้นการพิจารณาจึงมิได้ตั้งอยู่บนผลงานแต่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนตัว ด้วยเหตุนี้ ปัญหาของฉันทาคติ (favoritism) จึงเป็นปัญหาใหญ่ในวงการบริหารของไทย กล่าวคือ การปูนบำเหน็จที่ผู้บังคับบัญชาทำไป แม้ว่าจะเต็มไปด้วยตามผลการปฏิบัติงาน (performance evaluation) แต่บุคคลอื่นก็อาจจะมองเป็นการบำเหน็จเพราะความสัมพันธ์ส่วนตัวก็เป็นได้ หรือผู้บังคับบัญชาปูนบำเหน็จเป็นการตอบแทนบุญคุณผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาที่มุ่งมันพยายามเอาใจทั้งแก่ตนเองหรือคุณนายที่บ้าน ทั้งนี้เพราะระบบราชการไทยยังมีได้มีกระบวนการพิจารณาผลงานออกมาอย่างชัดเจน ถ้าเราจะลองศึกษาความคิดเห็นของข้าราชการเมื่อมีคำสั่งการขึ้นเงินเดือนออกมาแล้ว จะเห็นว่าน้อยนักที่จะพอใจในคำสั่ง และยังมีคำอธิบายอีกด้วยว่าทำไมคนนั้นจึงได้สองขั้น ซึ่งส่วนใหญ่จะมุ่งไปที่ความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้บังคับบัญชาเป็นหลัก

ฉะนั้น Embree จึงมีส่วนถูกโน้มน้าวที่ว่าคุณรู้สึกรับผิดชอบในระบอบที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เป็นทางการหรือต่อ ระบบ สังคม นอกเหนือจากครอบครัวหรือพวกพ้อง ของ ไทย มีผู้นักยกว่าญี่ปุ่น ตัวอย่างเช่น ในปัจจุบันนี้ถ้าหากใครเดินทางผ่านประเทศญี่ปุ่นสิ่งที่เราจะเห็นก็คือมีบุคคลจำนวนไม่น้อยที่เดินตามท้องถนนสวมผ้าปิดจมูกเช่นเดียวกับนายแพทย์ในห้องผ่าตัด ความจริงคนเหล่านั้นหาใช่ นายแพทย์ไม่ แต่เป็นคนที่ เป็นหวัดและอาการสวมผ้าปิดจมูกนั้นทำโดยสมัครใจเพราะเกรงว่าจะเป็นการเผยแพร่เชื้อให้ผู้อื่น นั่นก็คือความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม

ดังนั้นถ้าหากเราสามารถพัฒนาระบบบุญคุณให้เกิดเป็นสองระบบ คือ ระบบบุญคุณต่อส่วนตัว และระบบบุญคุณต่อส่วนรวม ดังที่พระมหากษัตริย์ทรงทำต่อสังคมไทยทั้งหมดแล้ว ก็เท่ากับสร้างความรับผิดชอบต่อส่วนรวมให้มากขึ้น นั่นคือทุกคนจะต้องนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมและบรรเทาความดีเพื่อส่วนรวมเป็นการตอบแทนบุญคุณของส่วนรวมแล้ว สังคมไทยเราก็อาจจะก้าวไกลออกไปได้อีก เพราะการทำความดีต่อส่วนรวมหรือระบบสังคมย่อมจะก่อให้เกิดความเป็นระเบียบในชีวิตสาธารณะเช่นการขับรถในท้องถนนก็จะมี การแข่ง แซง แซง ขวาน้อยลง และจะมีการเคารพกฎจราจรมากขึ้น

สิ่งเหล่านี้เองที่ทำให้ผู้เขียนคิดว่า โครงสร้างของระบบสังคมไทยกระชับมากในเรื่องของระบบความสัมพันธ์ทางส่วนตัวและครอบครัว จนเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการและสาธารณะไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ง. ความสัมพันธ์ในสังคมไทยมีลักษณะของความสัมพันธ์ทางระดับ (Hierarchical relationship)

ผู้เขียนมีความเห็นว่า ในระบบสังคมไทยเรานั้นมีความโน้มเอียง ที่จะเสริมสร้างการรักษาไว้ซึ่งความแตกต่างในระดับฐานะทางสังคม (Stratification) ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. ในสังคมไทยเรามีระบบจารีต (Mores) ในลักษณะที่จะชี้ชัดในระดับความแตกต่างทั้งในทางร่างกายและสัญลักษณ์โดยเฉพาะภาษาที่ใช้ พวกเราทุกคนตั้งแต่เด็ก ได้รับการอบรมสั่งสอนอยู่เสมอว่าศีรษะเป็นของสูง เท้าเป็นของต่ำ ความไม่สุภาพก็คือการใช้ของต่ำเข้าไม่

เกี่ยวข้องกับของสูง ฉะนั้น บิดามารดาจะต้องรับผิดชอบอบรมให้บุตรของตนรู้จักที่สูงที่ต่ำและรู้จักกาลเทศะ เด็กจะเล่นเครื่องผู้ใหญ่มิได้ และถ้าพิจารณาจากภาษาที่ใช้แล้วก็ยิ่งเห็นความต่างระดับได้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะภาษาพูดนั้น Morton Deutsch และ Robert M. Krauss ได้ชี้ให้เห็นว่า ภาษาพูดนั้นเป็นเครื่องชี้ถึงสภาพของลักษณะนิสัยทางสังคม¹⁰ ฉะนั้นถ้าหากนำเอาหลักนี้มาใช้ศึกษาสังคมไทยแล้ว เราจะเห็นได้ว่าสรรพนามระหว่างบุรุษที่ 1 และบุรุษที่ 2 ในภาษาไทยเรานั้นจะใช้แตกต่างกันตามฐานะทางสังคม ในระดับสูงต่ำ เช่น ถ้าหากพูดกับอธิบดีบางคนอาจจะเรียก “ใต้เท้า” หรือ “ท่านอธิบดี” แล้วเรียกตัวเองว่า “ผม” “หรือ” “กระผม” ถ้าพิจารณาตามความหมายของคำก็คือการติดต่อกันในกระทำในระดับของผมของบุรุษที่ 1 และเท้า ของบุรุษที่ 2 ถ้าหากบุรุษที่ 2 มิได้มีตำแหน่งทางราชการ การใช้สรรพนามก็จะนำเอาหลักของอายุและระบบเครือญาติเข้ามาใช้ โดยเรียก พี่, น้อง, ป้า, น้า, อา, ลุง ลักษณะเช่นนี้ถ้าเปรียบเทียบกับภาษาอังกฤษแล้วเราจะเห็นได้ว่าสรรพนามบุรุษที่หนึ่งใช้คำว่า ‘I’ และ ‘Me’ ส่วนบุรุษที่ 2 คือ You เท่านั้น หากได้มีความหมายที่จะแสดงความแตกต่างระหว่างฐานะของผู้พูดไม่

2. ในสังคมไทยเรามีความ โนม์เอียงที่จะเอาฐานะตำแหน่งหนึ่งเป็นหลักครอบคลุม (diffuseness) กิจกรรมอื่นๆ แม้ว่ากิจกรรมนั้นจะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับภาระหน้าที่ของฐานะตำแหน่งที่ตนครองอยู่ เช่น นาย ก. ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ก็เป็นผู้ใหญ่บ้านตลอด 24 ชั่วโมง แม้ว่านาย ก. จะไปไหนก็ไหนในฐานะผู้ใหญ่บ้าน หาก นาย ก. ไม่ จะเห็นว่าเราจะเรียกนาย ก. ว่า “ผู้ใหญ่บ้าน” อยู่ตลอดเวลา หรือ นาย ข. ซึ่งเป็นนายอำเภอ เวลาเราพบท่านนายอำเภอกำลังกินกล้วยเดี่ยว เราจะไม่เรียกว่าคุณ ข. มากินกล้วยเดี่ยว แต่จะเรียกว่า “ท่านนายอำเภอมารับประทานกล้วยเดี่ยว” ในเรื่องนี้ Talcott Parsons ได้ชี้ให้เห็นว่าแนวโน้มของสังคมอาจจะแตกต่างกันในลักษณะที่ว่า บางระบบสังคมจะมีแนวโน้มของสังคมในการพิจารณาบทบาทตามฐานะตำแหน่งที่บุคคลครองอยู่ในเฉพาะเวลาและสถานที่หนึ่งเท่านั้น (specificity) และเมื่อพ้นจากตำแหน่งและความรับผิดชอบนั้นแล้วการสวมบทบาทอื่นก็เป็นเรื่องของตำแหน่งอื่น เช่น ครู มีฐานะตำแหน่งเป็นครูเมื่อทำหน้าที่สอนอยู่ในชั้น เมื่อเลิกทำการสอนแล้วหรือเลิกทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสอนแล้ว ครู 1. ก็จะต้องกลายเป็นนาย ก. และถ้า นาย ก. จะมีความสัมพันธ์กับลูก

¹⁰Morton Deutsch and Robert M. Krauss, *Theory in Social Psychology*, (New York: Basic Books, Inc., 1965), p. 88.

ศิษย์นาย ก. ในกิจกรรมอื่นที่ไม่ใช่การสอนก็เป็นความสัมพันธ์ระหว่างนาย ก. กับ นาย ข. ผู้ซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์นาย ก. ในตอนที่นาย ก. ทำหน้าที่ครู ไม่ใช่ นาย ข. จะต้องเป็นลูกศิษย์ อยู่ตลอดเวลา

ในทางตรงกันข้าม ระบบสังคมบางแบบถือว่าฐานะตำแหน่งที่นาย ก. ดำรงอยู่ในเวลาหนึ่งและในกิจกรรมหนึ่งจะมีอิทธิพลต่อกิจกรรมและฐานะตำแหน่งอื่นของนาย ก. อยู่ทุกสถานที่และทุกเวลา ดังเช่น นาย ก. แม้ว่าเลิกสอนแล้ว นาย ข. ก็ยังถือว่านาย ก. เป็นครูอยู่นั่นเอง หรือจะกล่าวให้สั้น ๆ ก็คือในระบบสังคมแบบหนึ่งนั้นถือว่ากิจกรรมเป็นเครื่องกำหนดฐานะตำแหน่ง แต่ในระบบสังคมอีกแบบหนึ่งตำแหน่งจะกำหนดกิจกรรมทั้งในตำแหน่งและนอกตำแหน่ง ถ้าจะพิจารณาในแง่ (Specificity V.s. Diffuseness) แล้ว¹¹ ผู้เขียนเห็นว่าระบบสังคมไทยเรามีความโน้มเอียงที่จะถือเอาตำแหน่งเป็นหลัก และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับตำแหน่งดังกล่าวอย่างมากมาย

แม้สังคมไทยมีแนวโน้มในลักษณะที่จะเน้นความต่างระดับและเอาตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งครอบคลุมนกิจกรรมในตำแหน่งอื่นซึ่งไม่เกี่ยวข้อง ฉะนั้นจึงเป็นเหตุให้มีการก้าวท้าวในการใช้อิทธิพลของตำแหน่งหน้าที่กันอย่างกว้างขวาง เพราะผู้ที่เกี่ยวข้องยอมรับ จะเห็นได้จากการใช้นามบัตรพนักงาน หรือฝากโรงเรียนกันอย่างกว้างขวาง

สรุป

ก่อนที่จะสรุปว่า โครงสร้างของสังคมไทยจะหลวมหรือจะกระชับ ประเด็นที่สำคัญที่ต้องคำนึงก็คือโครงสร้างนั้นมีได้มีตัวคนอย่างชัดเจนดังเช่นโครงสร้างของตัวตึก แต่จะเป็นระบบของความสัมพันธ์ที่สมาชิกของสังคมนั้นยึดปฏิบัติ ฉะนั้น สิ่งที่จะเป็นภาพสะท้อนให้เห็นความกระชับหรือหลวมของสังคมก็คือ พฤติกรรมที่สามารถสังเกตเห็นได้ของคนสมาชิกในสังคมนั้น ถ้าหากพฤติกรรมของคนในสังคมมีลักษณะเป็นแบบฉบับเดียวกันนั้นก็หมายความว่า คนในสังคมนั้นยอมรับและปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนเป็นแนวเดียวกัน ซึ่งทำให้สามารถอนุมานต่อไปได้ว่าโครงสร้างมีผลบังคับความสัมพันธ์ของบุคคลในสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะสมาชิกในสังคมนั้นทราบกติกาและถือปฏิบัติโดยทั่วกัน ในกรณีนี้จึงอาจจะถือได้ว่าโครงสร้างของสังคมกระชับ

¹¹Parsons, T., *Op.cit.* P. 65-66,

ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากสมาชิกของสังคมใดมิได้มีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นแบบฉบับเดียวกัน และแต่ละคนก็ไม่อาจจะคาดได้ว่าตนจะต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไรในเมื่อจะมีความสัมพันธ์แล้วก็อาจจะถือได้ว่า โครงสร้างของความสัมพันธ์ในสังคมนั้นไม่ชัดเจน และไม่มีประสิทธิภาพพอที่จะเป็นเบาะฐานที่จะให้สมาชิกยึดเป็นแนวในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันแล้ว จึงจะถือได้ว่าโครงสร้างนั้นหลวม

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยด้วยกันแล้วจะเห็นได้ว่า ในบรรดาความสัมพันธ์ซึ่งหน้านั้นเราจะเห็นว่า ความสัมพันธ์เป็นไปอย่างราบเรียบ นกยนักก็จะมี การขัดแย้งกัน ซึ่งหน้าในความสัมพันธ์ธรรมดา ทั้งนี้ จะเห็นได้หลักของ “น้ำขุนเอาไว้ข้างใน น้ำใสเอาไว้ข้างนอก” มีผลบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และถ้าหากจะมีโอกาสขัดแย้งกัน คนไทยเราจะเลี้ยงที่จะมีความสัมพันธ์ซึ่งหน้า ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า โครงสร้างของความสัมพันธ์ซึ่งหน้าของคนไทย มีผลใช้บังคับอย่างจริงจังในอันที่จะให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติ ส่วนในความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดต่อกันสิ่งที่มีอิทธิพลและยอมรับปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางก็คือ “ความเกรงใจ” “ความเห็นใจ” เป็นเครื่องกำหนดการแสดงออก อย่างไรก็ตามในระบอบความสัมพันธ์ใกล้ชิดนั้น จะเป็นระบบที่มีการขัดแย้งมาก ทั้งนี้เพราะเป็นความสัมพันธ์มีลักษณะใส่จิตใส่ใจลงไป ซึ่งทุกคนก็ยอมรับว่า “ลั่นกับพี่น้องกระทบกันเป็นธรรมดา” และเมื่อ “คนรักเท่าผืนหนังคนชังเท่าผืนเสื่อ” ฉะนั้น ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองในระบบความสัมพันธ์ทางการหรือไม่ใกล้ชิด คนไทยย่อมจะไม่คาดหวังผลผูกพันระยะยาว นอกจากนั้น จากกรณีพิจารณาพฤติกรรมของบุคคลที่ปฏิบัติต่อกันซึ่งหน้าแล้ว เราก็จะทราบได้ทันทีว่าใครเป็นผู้มีฐานะตำแหน่งสูงกว่าหรือต่ำกว่าหรือเสมอกัน โดยสรุปแล้วผู้เขียนเห็นว่าวัฒนธรรมของไทยนั้นมีจุดบุรณภาพที่แน่นอนในเรื่องของใจหรือความรู้สึก ระดับฐานะและการแยกความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดออกจากความสัมพันธ์แบบอื่นอย่างชัดเจน นั่นก็เท่ากับเป็นเครื่องชี้ว่า โครงสร้างของสังคมไทยกระชับแน่นมากในเรื่องดังกล่าวมากกว่าจะเป็นโครงสร้างที่หลวมเช่นที่ Embrec ว่า ด้วยความกระชับแน่นเช่นนี้เองที่ทำให้โอกาสที่หน่วยสังคมที่จำต้องยึดความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ จะเกิดขึ้นและปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพน้อยลง

ถ้าหากระบบสังคมที่ไทยเราปรารถนาจะให้เป็นไปในรูปของประชาธิปไตยแล้ว จำเป็นที่จะต้องลดความกระชับแน่นของโครงสร้างที่เน้นความสัมพันธ์ส่วนตัวและระดับฐานะลง เพื่อเปิดโอกาสให้มีความสัมพันธ์อย่างทางการมากขึ้น เพราะในระบบการปกครองประชาธิปไตยนั้นการขัดแย้งกันทั้งในด้านความคิดและผลประโยชน์จะมีอยู่อย่างมากมาย ถ้าหากเราไม่ถ่ายเท

(channellize) การขัดกันนั้นให้เป็นการโดยมีเอาความสัมพันธ์ส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้องแล้ว การขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นภายใต้ระบบประชาธิปไตยจะเปลี่ยนสภาพเป็นการขัดกันทางส่วนตัวอยู่เสมอ เพราะประเด็นของการขัดแย้งในระบบความสัมพันธ์ทางการ (impersonal conflict) จะกลายเป็นการขัดแย้งส่วนตัว (personal conflict) ดังนั้น โอกาสที่จะแก้ไขขัดแย้งในรูปแบบเหตุผลจะกระทำได้น้อยกว่าเพราะจะต้องแก้คดีส่วนบุคคลเพิ่มขึ้นจากประเด็นที่ขัดแย้งเดิม

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่เราจะลดความกระชับของโครงสร้างที่เน้นเรื่องของความเกรงใจในความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ หากไม่กลุ่มสังคมที่มีได้ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดส่วนบุคคลจะเกิดขึ้นไม่ได้ และแม้ว่าจะจัดตั้งขึ้นภายใต้สัญญาลัทธิที่ว่า เป็นทางการ การดำเนิน (function) ก็จะเป็นแบบของความสัมพันธ์ส่วนตัวอยู่ดี นั่นก็คือ เราควรส่งเสริมให้มีการผสมเอา *Facio ergo sum* และ *Cognito ergo sum* เข้ากับ *Sentio ergo sum* ของไทยเรานั้นเอง ซึ่งรายละเอียดในเรื่องนี้จะได้นำเสนอเป็นบทความต่อไป

เอกสารที่ใช้อ้างอิง

วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 13 เล่มที่ 1 มกราคม 2516

Deutsch, Morton, and Robert M. Krauss. *Theory in Social Psychology*, New York: Basic Books, Inc., 1965.

Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York: Doubleday & Co., Inc., 1959.

Evers, Hans-Dieter (ed). *Loosely Structured Social Systems: Thailand in Comparative Perspective*, New Haven; Connecticut: Yale University, Cultural Report Series No. 17, 1967.

Parsons, Talcott. *The Social System*, The Free Press of Glencoe, 1963.

Phillips, Herbert P. *Thai Peasant Personality*, California: University of California Press, 1965.
Saturday Review, November 21, 1970.

Smelser, Neil J. (ed). *Sociology: An Introduction*, New York: John Wiley & Sons, Inc., 1967.